

Kerekasztal beszélgetés a magániskolák jövőjéről

A beszélgetés résztvevői:

Ercse Kriszta moderátor

Bak Zsófia elnökhelyettes, ügyvezető igazgató, AME

dr. Klausmann Kornél jogász

Kékesné Czinder Gabriella iskolavezető, Addetur Baptista Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola

Lannert Judit oktatáskutató, T-Tudok Zrt.

Molnár Lajos iskolavezető, Kürt Alapítványi Gimnázium

Naderi Zsuzsanna fenntartó, szakképző, közgazdász, AME elnökségi tag

Ercse: Az elmúlt években kétféle erősödő trendet lehetett megfigyelni, az egyik az alapítványi és magániskolák gyorsuló térvesztése volt. Ehhez szeretnék röviden néhány adatot mondani Hermann Zoltán és Varga Júlia 2016-os kutatásából. 2010 és 2014 között az alapítványi iskolák száma húsz százalékkal csökkent. 2001 és 2011 között az magániskolákban tanulók száma 65%-kal nőtt, majd 2011 és 2014-ig 30%-kal csökkent. A magániskolákban tanulók aránya 2001 és 2011 között 3 és fél %-ról 6,6 %-ra emelkedett, majd 2011 és 2014 között 4,9 %-ra csökkent. Az általános iskolai és gimnáziumi magániskolák aránya nem csökkent, viszont a szakképzésben a diákok aránya 2011 után csökkeni kezdett 6 % ponttal, így lett 11 %-ról 17 %. A szakiskolai oktatásban is csökkent 2011 és 2014 között 13-ról 11 %-ra. Tehát egyrészt van ez az egyre gyorsuló folyamat. A másik oldala a dolognak, amiről Dobos Orsolya szólt, hogy egyre jobban növekszik azoknak a szülői csoportoknak a mennyisége is és az elégedetlensége is, akik egész egyszerűen kiszállnak az állami szolgáltató rendszerből, és vagy magániskolákat, vagy tanulócsoportokat keresnek meg, vagy alapítanak. Bizonyos szempontból tehát fogy a levegő az alapítványi és a magániskolák körül, a másik oldalról, és ez a keresleti vagy megrendelői oldal, jelentős mértékben növekszik az igény a nyújtott szolgáltatásaikra vagy ezek sajátosságaikra. Nő a kereslet az alternatív pedagógiai szemlélet, a módszertan iránt. A beszélgetés során ezekről a tapasztalatokról, ellentmondásokról, ezek feloldásának a lehetőségeiről, illetve lehetséges megoldási alternatívákról beszéljünk. Először kérem, mondják el a véleményüket erről a tapasztalataik alapján!

Lannert: Hogy ez sok vagy kevés, ezt így nem tudom, de az talán fontosabb kérdés, hogy miért van alapítványi és magániskola. Ha azért van, hogy egy új irányt mutasson, és hogy az ott meglévő nagyon friss és új tapasztalatok át tudjanak szivárogni az oktatásba, akkor szerintem ez egy

jó irány. A másik irányt viszont, amikor a közoktatás összeomlóban van, és az elit menekülő útjává válik a magán és az alapítványi iskola, egy nagyon rossz scenáriónak érzem. Annak ellenére, hogy az én gyerekem is az AKG-ba jár, és örülök a sikerességének, de a másik szemem meg sír, mert azt is látom, hogy társadalmi szinten veszteségek érnek minket az elit elkülönülése miatt.

Molnár: Én a Kürt Gimnázium vezetője vagyok. A gyerekeim összesen hetvenévesek. Az a tapasztalatunk, hogy az iskolában persze a helyzet nehezedett, nehezedhet, de gyakorlatilag áramlanak a gyerekek az alapítványi iskolák felé, ahogy a bevezetőben is elhangzott. De már 2011-ben is áramlottak. Horn Györggyel beszélgettem erről, és ő mondta, hogy már néhány évvel ezelőtt is sokan jöttek. A Kürtben akkor nem volt gyerek. Tehát azért hiába áramlanak, nem mindegy az, hogy mit csinálunk, mert hogyha olyat csinálunk, akkor nem jön a gyerek. A családok lábbal szavaznak. A másik, és ezzel csatlakozom Judithhoz, hogy iszonyú fontos, nagyon nagy a felelősségünk. Amikor elkezdenek menekülni a gyerekek az állami rendszerből, és kikötnek nálunk, akkor az, hogy ott vannak az alapítványi iskolában, az édeskevés. Annak semmiféle haszna nincs, azon kívül, hogy itt vannak nálunk, és akkor az olyan, mintha itt lenne egy iskola. Tehát társadalmilag hasznos dolgot kell végeznünk. Mi két tanítási nyelvű tagozattal is bírunk, aztán van egy normál tagozat, és egyik tagozatra való bekerüléshez sincs nyelvi előfeltétel. A két tanítási nyelvű tagozat a melegágya szokott lenni az elit képzésnek, amit én nagyon nem bírok, nem szeretek, nem támogatok. 20%-a a gyerekeinknek valamilyen papírral rendelkezik, normál osztálylétszámok mellett, befogadó jelleggel. Tehát, hogyha valamit adunk a kezünkbe került hatalomnál fogva, mert jönnek hozzánk a gyerekek, akkor van létjogosultságunk, különben nincs.

Klausmann: Ügyvédként dolgozom most már huszonegy éve, ebből tizenegy éve a *magániskolai*, szektorban, ezeket a tapasztalataimat próbálom majd megosztani önökkel. Az elmúlt években a saját praxisomban láttam néhány intézménynek a megszűnését, amelyeket egy ideig végigkísértem jogilag, ott általában két okot éreztem. Az egyik a finanszírozás, illetve a finanszírozás problémái. A másik pedig a szabályozás problémái. Beszéltünk túlszabályozásról, és sok helyen szabályozási hiátusokról. Tapasztalataim szerint a finanszírozás az, ami ezeknek az intézményeknek, legalábbis nagy részüknek a végét jelentette. Továbbra sincsen rendezve a magánszférának a finanszírozása, de annyira nincs, hogy azzal találkozom a saját praxisomban, hogy a kormányhivatal és az államkincstár homlokegyenest más álláspontot képvisel, például a normatív finanszírozás és a tandíj, vagy a költségtérítéssel kapcsolatos kérdésekben. Az államkincstárnak van A-típusú véleménye, a kormányhivatalnak van B-típusú véleménye. És akkor egy iskola vezetője pedig alakítsa ki a C-típusú véleményét. Mindig azt szoktam mondani, hogy ez egy veszélyes világ, veszélyesen kell élni. De van az a határ, amit nem szabad vagy nem érdemes átlépni. Csak ebben

egyáltalán nincsenek segítségünkre a szabályozók. Se a hivatalok, se a törvényesség, se a finanszírozás ellenőrzése, sem pedig a jogszabályok. A másik gondolatom a szabályozás kérdése. Annak idején, amikor megszületett a jelenleg hatályos köznevelési törvényünk, illetve az azt követő egy-két évben, mindig nagy büszkeséggel töltötte el a jogalkotót, hogy elmondhatta azt magáról, hogy egy évben hány jogszabályt alkotott. Hogy micsoda jogszabályi dömping alakult ki. Kozák András kollégám szokta számolgatni, hogy például a köznevelési törvénynek hány módosítása volt 2011 óta. Nem tudom, talán már a százat veri alulról. Azt gondolom, hogy büszkének nem arra kell lenni, hogyha rengeteg jogszabályt alkotunk, hanem arra kell büszkének lenni, ha keveset, de az jó.

Czinder: Az SNI tanulók oktatásának az elkötelezett híve vagyok. Azt gondolom, hogy nagyon fontosak az okok. Mi az oka annak, hogy létrejön egy *magániskola*? A kilencvenes években elsősorban úgy jöttek létre magániskolák, hogy valami mást akartak. Kerestek olyan szülőket, akik mást akarnak a gyereküknek, mint amit az állami oktatás nyújt. Illetve nagyon-nagyon sok olyan gyerekcsoport, réteg, speciális probléma volt, amire voltak olyan oktatási szakemberek, akik azt mondták, hogy arra létrehoznak egy iskolát. Ami most látszik, hogy ezen iskolák közül leginkább azok az alternatív, vagy magániskolák maradtak meg, akik a szülők anyagi lehetőségeire támaszkodva jöttek létre. Azok az iskolák viszont egyre inkább eltűnnek, akik más problémákat fogták meg. Például a szakképzők, vagy egyéb iskolák, aki egy más lehetőséget, vagy egyáltalán lehetőséget nyújtottak a gyerekeknek az esélyt adó tanulásra. Ezek a hátrányt kompenzáló, esélyt, vagy második esélyt adó intézmények. Mostanra, az elmúlt húsz évben megváltozott ez a tendencia. Lehetősége már csak azoknak van, akik valamilyen módon ki akarják a közoktatásból szabadítani a gyerekeiket. Óriási gondnak látom azt, hogy azoknak a gyerekeknek, akik diszesek, akik hátrányos helyzetűek, akik halmozottan hátrányos helyzetűek, SNI-sek, autisták, tanulási zavarosak, jelen pillanatban nincs olyan közoktatási iskola típus, amelyik a problémáikra bármiféle megoldást adna.

Ercse: Tulajdonképpen ezek az attribútumok, hogy hátrányos helyzetű, SNI, diszes, hogy vannak tanulási problémái – és ez a felsorolás bővíthető –, az állami oktatási rendszer egész egyszerűen a gyerekeknek a sajátosságait, a sokféleségét nem képes kezelni. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a szülőkhöz megjelenik az igény arra a bizonyos személyre szabottságra az odafordulásban, a tanítás folyamatában, az elsajátítás folyamatában, és ezt az állami oktatási rendszer nem tudja kielégíteni. Ezért mindenki, aki rájön, hogy ezt szeretné, kilép az állami oktatási rendszerből. Tehát az állami oktatási rendszer kudarcossá teszi a tanulási karrierjüket, és ezzel az életesélyeiket jelentősen vagy teljesen lenullázza. Általában egy-egy területen szokott az lenni, hogy a szereplők vagy verseny helyzetben vannak, vagy együttműködésre kényszerülnek. Ilyenkor szokták azt a hasonlatot mondani, hogy a tortát szeletekre kell osztani. Most az alapítványi és magániskolák

kiszorítás alatt állnak ebből a tortából. Ha a fenntartókat nézzük, akkor van az állam, mint fenntartó, van az egyház, mint fenntartó, akinek a térnyerése minimum meggyőző. Ide is tudok számokat mondani. 2010 és 2014 között az egyházi iskolák száma 68 %-kal nőtt, az alapítványi magániskolák száma 20 %-kal csökkent, csak emlékeztetőül. Az egyházi iskolákban tanuló diákok száma ugyanebben az időszakban, pontosabban 2001 és 2011 között 60 %-kal nőtt, majd 2011 és 2014 között újabb 47 %-kal. A magántanulók aránya az egyházi iskolákban 2001 és 2014 között 4,9 %-ról 13,8 %-ra nőtt. Van még több ilyen szám, mind ugyanígy néz ki. Tehát rohamos a térnyerés. És akkor vannak a harmadik típusú fenntartók, a magán- és alapítványi iskolák. Hol vannak azok a pontok, azok a területek, szolgáltatások, ahol igen is lehet igazolni az alapítványi és magániskolák létjogosultságát? Hol tudnak olyasmit nyújtani, amit az állami iskolák nem? Ha a jelenlegi helyzetből indulunk ki, ami arról szól, hogy az állami iskolák tulajdonképpen senkit nem tudnak jól kiszolgálni. De ha egy picikét normálisabb lenne a helyzet, akkor mi az a pont, ahol a tortaszelet jogos tulajdonosa békés együttműködő partner lehetne az alapítványi és magániskolákkal ezen a területen?

Czinder: Szerintem az az alapvető kérdés, hogy mit akarunk. Hogy mit akar az, aki eldönti, hogy mi a célunk a magyar gyerekekkel az oktatásban. Egyébként még az se biztos, hogy visszaszorulnak a *magániskolák*. Arányaiban lehet, hogy visszaszorulnak, de közben naponta nyílnak újak. Van az a kereslet, akinek nyílnak *magániskolák*. És, ha jól tudom, akkor általában, a kormányzati vezetőknek a gyerekei is mind magániskolákba járnak, tehát én azt gondolom, hogy amíg vannak nekik gyerekeik, addig lesznek magániskolák. Azt látjuk, hogy nem nagyon szeretnék őket az állami iskolákba járatni valami okból kifolyólag. Hogyha akarnak, akkor létrehozhatnak egy csomó iskolát mindenféle új problémára. Szerintem négy-öt éven belül tragédia lesz az oktatásban. Vannak azok a hátrányos iskolák, ahol a kompetenciamérések nullát mutatnak. Ezekben az iskolákban, és ennél még rosszabb iskolákban, ötven-ötvenöt év között van a pedagógusok átlag életkora. Már most nincsenek matek, informatika, természettudomány szakos tanárok. Ez azt jelenti, hogy körülbelül négy éven belül, négy-öt éven belül, gyermekmegőrzővé válik Magyarország iskoláinak a fele, ha eddig még nem az. Tehát az a kérdés, hogy akar-e bárki választ. Ha igen, akkor talán még van egy kis tudása ahhoz, hogy még lehetne működő intézményeket létrehozni. A szakgimnáziumokról még nem is beszéltünk, ahol még csak két éve tanulnak, és két év múlva derül ki, hogy semmire nem fognak jutni, mert nem fognak tudni leérettségizni jól történelemből, és a szakmai érettségit se fogják tudni jól letenni. És akinek meg valamilyen problémája van, annak meg nem marad olyan tárgy, amiből le tudná tenni az érettségit, mert nem tanult semmit.

Klausmann: Nem vagyok pedagógus, abban nem tudok állást foglalni, hogy mi az a szolgáltatás, hogy mi az a plusz, ami miatt választhatnák inkább a magániskolákat, vagy mi az a

verseny előny. Jogásként meg gyakorló szülőként azt gondolom, hogy a gyerek szeretése egy plusz lehet. De hadd térjek vissza ahhoz a kérdéshez, hogy csökkennek a magániskolák, vagy úgy tűnik, hogy csökkennek a magániskolák. Az elején azt mondtam, hogy a finanszírozás, az egy nagyon súlyos problémája ennek az egész rendszernek, és hogyha azt mondjuk, hogy az egyházi iskolák térnyerésének az okát nem politikai vagy egyéb formában próbáljuk megkeresni, akkor ott például a finanszírozás az egyik olyan ok, ami tulajdonképpen rendben van. Az egyházi iskolák finanszírozása jelen pillanatban nem csak azért van rendben, mert halljuk, hogy mennyivel több az az állami forrás, amihez ők hozzájutnak. Nem tudom pontosan, nem számoltam még utána, de el tudom képzelni. Abból a szempontból is rendben van, hogy a szabályozása kielégítő. Tehát nem kell azon agyalnia a fenntartónak, meg nem kell azon agyalnia az iskola vezetőjének, hogy milyen fondorlatos módon próbál forrásokhoz jutni úgy, hogy mondjuk, a kormányhivatal ne zárja be, az államkincstár pedig ne követeljen tőle vissza, mondjuk kétévi normatív finanszírozást kamataival együtt. Tehát azt én határozottan látom és gondolom, hogy nagyon nincsen rendben az, hogy például alapítványokat kényszerítünk arra, hogy intézményeket tartsanak fent. Tudom, hogy külföldön is tartanak fent alapítványok intézményeket, de az elejétől fogva azt gondoltam, hogy az alapítvány nem megfelelő forma intézmények fenntartására. Az alapítvány jogi formáját tekintve egy vagyontömeg, nem pedig egy szervezet. Viszont mi úgy működtetjük az alapítványainkat az iskola kapcsán, minthogyha az egy szervezet lenne. Tehát rákényszerítünk például kétszorosított óvodákat arra, hogy egy háromtagú felügyelő bizottsággal, háromtagú kuratóriummal meg négy alapítóval működő alapítványt hozzon létre csak azért, hogy a normatív finanszírozáshoz hozzájusson. Ez egy nagyon súlyos probléma, és ezt kellene rendbe rakni. Ne olyan módon kelljen a forrásokat begyűjteni, ami a legalságosabb ebben az egész rendszerben. Tisztában vagyunk az alapítványi hozzájárulás fogalmával, meg a tandíj fogalmával, meg a rejtett tandíjjal, meg a tandíj és az állami normatíva egymáshoz való viszonyával. Ehhez a rendrakáshoz szabályozói szándék vagy jogalkotói szándék kellene. Hogy hogyan tudunk úgy forrásokat adni legálisan az intézményeknek, vagy hogyan tudjuk úgy legálisan forráshoz juttatni az intézményeket, hogy közben ne veszítsék el a normatív finanszírozásukat. Akkor sokkal több intézmény, vagy sokkal több intézményalapító választaná az intézményalapítást és sokkal több intézmény jönne létre. Ez egy súlyos probléma. Azt gondolom, hogy amíg ez rendszerszinten nincsen rendben, addig itt egyrészt ki vannak téve a fenntartók és az intézmények annak, hogy egy-egy ilyen államkincstáros vagy kormányhivatali ellenőrzés során akár a büntetőjogi felelősségük is előtérbe kerülhet. Visszakanyarodnék oda, hogy a legalságosabb ebben a rendszerben, hogy az államkincstárban ülő ellenőrök ugyanúgy tudják, mint mi, akik itt ülünk ebben a körben, hogy az az alapítványi hozzájárulás, az nem a PTK-ban megfogalmazott, egyoldalú, közcélú felajánlás, hanem az egy tandíj. És ennek ellenére kimennek, leellenőrzik ugyan az elmúlt egy-két év gazdálkodását és abba kötnek bele, hogy nem vállalkozási, hanem megbízási szerződést kötünk, vagy megbízási helyett

vállalkozásit az óraadókkal. Aztán elmennek, de tudják, és mindenki tudja. Ülünk itt ebben a langyos vízben nem is tudom, hogy már hány éve. És amíg ebből a langyos vízből nem lesz vagy melegebb, vagy hidegebb, addig ez a helyzet nem fog megváltozni.

Molnár: Megint oda szeretnék visszakanyarodni, hogy szerintem az alapkö, hogy nagyon nagy a felelősségünk, mert jönnek a gyerekek és csinálnunk kell valami hasznosat. Tudom, ezt mondtam már, de most aláhúzom még egyszer. Az egyházi iskolába az állami rendszerből egyszerűbb kimenekülni, mert az ingyen van, és tulajdonképpen az sem vállalhatatlanabb, mint az állami iskola. Az alapítványi, az drága is. És akkor visszatérek most a szolgáltatás oldalra. Például ha saját sulimról gondolkodom, mi egy inkluzív iskola kialakítása felé haladunk. Nagyképűség lenne azt gondolni, hogy már megvan az inklúzió, de haladunk arra felé. Ezért van létjogosultságunk. És iszonyú nehéz helyzetekbe kerülünk, mert jönnek az autista spektrum zavarral küszködők, mindenféle tanulási zavarral küzdők, és a többi, és a többi. 20 %, vagyis minden ötödik gyerek ilyen, ami már a határát súrolja mindennek. Merthogy a közoktatási rendszer viszont exkluzív. És nem feltétlenül ott van ám a határ, és ezt kell nekünk, ebben a körben, meg szélesebb körben, az alapítványi iskolák körében értenünk, mert a minőség közös garanciáját kell, hogy nyújtsuk. Nem feltétlenül ott van a határ, hogy az állami iskola az exkluzív, bezzeg az alapítványi meg befogadó. Messze nem erről van szó. Amikor jönnek családok például autizmus spektrum zavarral küszködő gyerekekkel, de már nincs helyünk. Ha úgy érezzük, hogy azt az osztályt már nem lehet megterhelni még eggyel, meg még eggyel, meg még eggyel... mert az nekik se jó. És akkor milyen iskolákat, hány iskolát tud ajánlani az ember, hogyha a család azt mondja, hogy ő egy integrált környezetet szeretne. Amennyiben mi magunk, itt az iskolákon, az alapítványi szférán belül, legalább befejezzük azt, hogy azok jöhetnek ide, akiknek nagyon magas az általános iskolai átlaguk már ötödiktől kezdve, akkor lehet, hogy több gyereknek lenne helye itt is. Ez az egyik. A másik az, hogy a szolgáltatás tekintetében tényleg mást kell adni. Három példát hadd mondjak. Mi úgy leszállítottuk a két tanítási nyelvű gimnáziumunkban az óraszámot, hogy átlagosan, az öt év alatt harmincegy órájuk van a gyerekeknek hetente. Tehát gyakorlatilag a hatot alig haladja meg, fakultációval együtt. Tehát nem harminckilenc meg negyven. A helyébe rengeteg választási lehetőséget adunk. Minél inkább próbáljuk támogatni a szabad tanulást. Van negyvenféle választható tantárgy. Vagy egy másik rész, a választható nyelvek. Nálunk most tizenegy választható nyelvet tanulnak a gyerekek. Mert aki szeretne valamit, az hadd tanulja. És persze anyagilag ez nem egy rentábilis ügy. De a tanulás szabadsága - és ez nem csak marketing -, hogy most egy gyereknek tanítjuk a görögöt meg a japánt, ott a dán, a holland, és a többi, és persze van az orosz, a spanyol, a francia, a német meg az olaszt talán kihagytam, a kínai, az arab, tehát tizenegy. Az a lényeg, hogy amit a gyerekek tanulni szeretnének, azt hadd tanulják. Ez az egyik pluszszolgáltatás például, amit csinálunk. A másik, hogy alacsonyan tartjuk az óraszámot, hogy hadd

éljenek. Az iskola nem olyan izgalmas, ezt tudjuk jól, ezt sokszor mondjuk. Demagógia, csak durrogatjuk a levegőben. És nem csinálunk semmit, szemben azzal a típusú információ meg óra mennyiséggel, amivel dolgoznak a középiskolák. A harmadik az inklúzió. Persze akkor nem lesz szükség ilyen típusú befogadó iskolákra, hogyha mindenki tudja vállalni az együtt nevelést.

Lannert: Vissza a tortához: arról van szó, hogy az állami költségvetésből is járna a magán és alapítványi iskoláknak, de azért különítsük ezt el. Mikor fizetne az állam a magániskolának a költségvetésből? Ha olyan feladatot látnak el, amelyik társadalmilag hasznos és sokkal drágábban tudná az állam megcsinálni, mint az alapítványi. Erről egy eset jut eszembe, talán 2010-ben történt. Az SNI gyerekekkel foglalkozó alapítványi iskolákat nagyon le akarták dózerolni, és akkor még születtek számítások arra, hogy az SNI gyerekeket fogadó magániskolák olcsóbban el tudják látni ezt a feladatot, mint az állami iskolák. Azt gondolom, hogy amikor arról beszélünk, hogy költségvetési pénzt adjunk-e magániskolának, akkor igenis, közgazdaságilag és költség-haszon oldalról végig kell gondolni, és én is azt gondolom, hogy az SNI oldalon lenne itt komoly terepe az alapítványi iskolának az állami költségvetésből. Nem véletlen, hogy az állami szabályozás ilyen, amilyen. Lássuk meg mögötte azt, hogy a filozófia más. Az előző, a szociálliberális kormányzat alatt a magániskoláknak állt a zászló. Most pedig az egyházinak. Az egyháznak mindig állt, de most jobban. Egyébként azt gondolom, hogy a mostani elit az egyházi iskolákba jár, és ebben az igazán felháborító az, amikor az elit az adófizetők pénzén különül el. Azt gondolom, hogy a költségvetés szétoztása, és a költség-haszon elemzések nem történnek meg, de ebben az elit nagyban sáros, mert azért nem történnek meg, mert ő mindig is ennek a nyertese. Viszont vegyük külön akkor, hogy egy *magániskola* az a piacról is él. Vagy élhetne onnan. Akkor most tegyük azt, amiről az előadásokban volt szó: virtuális tanulási tér. Új kompetenciák. Látjuk, hogy vannak ilyen kiegészítő jellegű szolgáltatások, melyek effektíve arra jöttek létre, hogy a közoktatás nem tud ilyen jellegű kompetenciákat fejleszteni. Ezen a téren lehetne tovább lépni. A magyar alapítványi *magániskola* be van szorulva abba, hogy kilencvenben úgy jött létre, mintha egy normális iskola lenne, és még kap is az államtól pénzt. Ez megváltozott, ehhez a helyzethez kellene alkalmazkodni. Mondjuk, a Coach Schoolban kifejezetten azt mondták, hogy ők nem is akkreditálnának, mert az egyszerűen őket beszorítja egy lehetetlen helyzetbe, viszont akkreditáció nélkül is olyan kompetenciát nyújtanak, hogy sorban állnak az emberek a képzésükért. Azt gondolom, hogy itt azért biztos, hogy sokkal nagyobb terepe is lehetne az alapítványi iskoláknak, más formák vannak, itt már a jövőt kell kitalálni. A virtuális tanulási térrel akár az állami iskolákban levő gyerekeket is meg lehet célozni. Akkor az nem egy normál iskola lenne, de valamilyen szolgáltatás, ami kiegészíti az állami szektort.